

EDITO

8 **ONGEBONDEN EN
ONVERSCHROKKEN**

HENDRIK TRATSAERT

30

UITGELICHT

NEDERLAND EN INDONESIË

10 **KUIFJE OP JAVA**

Alfred Birney over *Revolusi*

ALFRED BIRNEY

19 **PLEIDOOI VOOR EEN PERSPECTIEFWISSEL**

LIDEWEY VAN NOORD

26 **EEN GESCHIEDENIS
VAN 'GROTE MANNEN'**

Begin en einde van koloniaal
Indonesië volgens Martin Bossenbroek

CAROLINE DRIËNHUIZEN

30 **LEZEN MAAKT VRIJ**

Lisa Kuitert onderzocht de rol van
de drukpers in Nederlands-Indië

REINIER SALVERDA

34

52

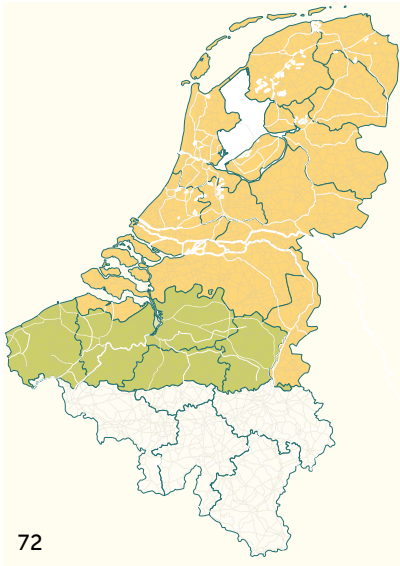
58

MAATSCHAPPIJ

- 34 WE MOETEN AFSCHIED NEMEN VAN DE NATUURLIJKE NOORDZEE**
TOMAS VANHESTE
- 42 ALS DE BEESTEN**
KURT DE BOODT
- 45 STRONTEIGENWIJS OP DE SCOOTMOBIEL**
ALEID TRUIJENS
- 47 HOE MATTHIAS DECLERCQ VERDWAALDE OP URK**
EVA VRIEND
- 50 HOE STOP JE HET 'RAD VAN ONGELIJKHEID' IN HET ONDERWIJS?**
STEVEN DELARUE

GESCHIEDENIS

- 52 NAAR EEN NIEUW STANDAARDWERK OVER DE GESCHIEDENIS VAN DE LAGE LANDEN**
MARNIX BEYEN, JUDITH POLLMANN
EN HENK TE VELDE
- 58 JAN DE LICHTE: DE SERIE OF HET BOEK?**
CHRISTOPHE MADELEIN
- 62 SPINOZA WAS ÓÓK EEN RELIGIEUZE DENKER**
GUIDO VANHEESWIJCK
- 65 NOOIT MEER BREENDONK**
HELEN GREVERS
- 68 REIS ROND DE WERELD OP SANDALEN**
MARNIX VERPLANCKE

TAAL

- 72 SPREEKT MEN HIER NEDERLANDS, VLAAMS OF HOLLANDS?**
 Over de Babylonische naamsverwarring in het Nederlandse taalgebied
 FIEKE VAN DER GUCHT

KUNST

- 78 HET ZIJN EN HET BESTAAN**
 Bomen en bossen in de foto's van Awoiska van der Molen
 SARAH VANKERSCHAEVER
- 86 SPELEN MET HET ONVOORSPELBARE**
 Improvisatietheater in Nederland en België
 JOS NIJHOF
- 93 JOYCE OVERHEUL TOONT DE VEERKRACHT VAN DE UNDERDOG**
 MAARTEN BUSER
- 100 ZOEKER OF UITVOERDER?**
 De onrustige geest van de Antwerpse futurist Jules Schmalzigaug
 BART VAN DER STRAETEN
- 106 EEN REISGIDS VOOR MINDER BEKENDE MUZIKALE OORDEN**
 PAULINE DRIESEN

LITERATUUR

**108 HET WATER BEGON ZICH TE SCHAMEN
EN DE DICHTER IS EEN KOE**

Over het nut van gedichten
uit je hoofd leren

BARBER VAN DE POL

115 DE HELAASHEID DER LEESLIJSTEN

Over diversiteit in het
literatuuronderwijs

JEROEN DERA

122 EEN STILLE REVOLTE

De vrouwelijke stem
bij Stefan Hertmans

LIESBETH D'HOKER

**130 SCHRIJVERS GAAN
GENDERTWIJFELS TE LIJF MET
DE HULP VAN MOEDER NATUUR**

ANNE VAN DEN DOOL

138 TERUGSLAAN

Confrontaties van
Simone Atangana Bekono

LODEWIJK VERDUIN

141 DIONYSOS AAN DE SCHELDE

Wildevrouw van Jeroen Olyslaegers

LAURENT DE MAERTELAER

146 NIETS, OF HOOGUIT EEN FLARD

Alle mensen die ik ken
van Lisa Huissoon

MAARTEN DESSING

148 DENKEN IN SITTARD

Een tweede journaal
van Cyrille Offermans

LUC DEVOLDERE

LITERATUUR

**150 VERBEELDING MET
GITZWARTE RANDEN**
Mijn lieve gunsteling
van Marieke Lucas Rijneveld
LISE DELABIE

152 TRIOMF VAN DE LITERATUUR
De opgang van Stefan Hertmans
CYRILLE OFFERMANS

**155 TE GEËMANCEIPEERD
OM FEMINIST TE ZIJN**
Twee bloemlezingen
van Renate Rubinstein
ALEID TRUIJENS

158 VAN KWAAD TOT ERGER
Ik ben er niet van Lize Spit
LODEWIJK VERDUIN

160 HIER KOMT DE KONT TEGEN DE KRIB
Op weg naar de Hartz
van Wessel te Gussinklo
SEBASTIAAN KORT

162 DE MOOIE ONBEHOLPENHEID DER MENSEN
Branduren van Cobi van Baars
LISE DELABIE

164 HET WILDE WESTEN VAN HET HART
Johan de Boose bezweert
de leegtevrees in *Dondersteen*
FRANK HELLEMANS

168 ONDER DE HOEVEN VAN HET OFFERLAM
De gedichten van Dominique de Groen
LISA ROOIJACKERS

171 BERNHARD! WAT ZIE JIJ ERUIT!
De Saamhorigheidsgroep van Merijn de Boer
MAARTEN DESSING

Lees meer op
www.de-lage-landen.com

DERBY DER LAGE LANDEN

**173 EEN BURCHT
TEGEN DE BANALITEIT**
Verhalen van Lieven Tavernier
DIRK STEENHAUT

**175 SIEN VOLDERS PLAATST
DE ZOEKENDE MENS IN
UITGEKIENDE DECORS**
DIRK VANDENBERGHE

**178 ROELOF TEN NAPEL
DRAAGT DE TWIJFEL UIT**
KOEN SCHOUWENBURG

180 DE DOCHTER RUIKT LONT
De terugkeer van Esther Gerritsen
SEBASTIAAN KORT

182 VOLKSAARD
HELEEN DEBRUYNE

183 PERMEKE OP BEZOEK BIJ RIETVELD
HERR SEELE

---

184 MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

186 STEUN & MECENAAT

192 COLOFON

ONGEBONDEN EN ONVERSCHROKKEN

“Wees ongebonden en onverschrokken.” Zo stond er in vulpen op het kaartje dat mijn voorganger, Luc Devoldere, mij achterliet. Duidelijker kon de boodschap niet zijn. Er viel nog meer te lezen, maar niet alles dient aan de wereld toevertrouwd. “We moeten opnieuw leren het geheim te koesteren”, stelde een vriend-mentor ooit plechtig. De man had al een veelbewogen leven achter de rug, maar snakte eigenlijk naar een extra dubbelleven, terwijl ik bij dat “geheim” dacht aan observatiesatellieten en aan parallelle werelden. Aan de snelweg van de sociale media bijvoorbeeld, die elk van ons een gepersonaliseerd uitstalraam op de wereld belooft.

Ik heb een echt raam. Vanachter een statig bureau kijk ik uit over weidse akkers. Muziekpapier van klei ontvouwt zich voor mijn ogen. Het pad tien meter verder werd ooit uitgeroepen tot grens, die met Frankrijk. Dat iets als een grens kunstmatig is, bewijzen de dieren, meer dan de wandelaars op het begane pad. Af en toe loopt er een haas heen en weer terwijl twee eksters tegen elkaar aan huppen. Vroeger werd er “aan de overkant” tot tientallen kilometers West-Vlaams gesproken én gesmokkeld, want mensen trekken zich in de regel niet zoveel aan van door anderen gestelde grenzen en wetten. Dat is een vreemd besef nu de wereld al een jaar kleiner, saaier en banger is geworden en je doen en laten onder een glazen stolp zit.

Gelukkig is er dat raam: mijn venster op de wereld. Er staan knotwilgen. Ze staan er al meer dan honderd jaar. Ze zuigen het vocht uit de grond en regelen zo de waterhuishouding. Hun takken groeien tot in de hemel als je ze niet beknot. De wilgen spiegelen dit huis, dat in traditie is geworteld. Meer dan zestig jaar al. Dit huis heeft vele kamers, die telkens een ander zicht bieden. Ze zijn al lang helemaal bewoond, meermaals opgeschoond en nu is het aan ons, dit team, om de goeie wind te vangen en door de vertrekken te laten waaien. Op elke deur hangt een schildje: *de lage landen*, dat u nu in de hand houdt; het Franstalige tijdschrift *Septentrion*; de drie websites in drie talen met hun schatkamers – het archief herbergt meer dan 20.000 artikelen – en het boekenfonds, samen *Ons Erfdeel*. De wat sleetse naam van het huis laten we mooi in het adresboek staan als tegengif voor de waan van de dag.

Als we vandaag tot 15.000 lezers per week noteren, dan is dat niet alleen te danken aan trouwe lezers die jarenlang de weg van papier vonden, maar eens te meer aan de transitie die ons medium bijna twee jaar geleden doormaakte: het volledig online beschikbaar maken van “context bij cultuur uit Vlaanderen en Nederland”, goed voor circa 1.000 artikelen en vertalingen in 2020, een dialoog die nooit ophoudt. Dat is mijn andere raam op de wereld.

Zoals in dit nummer. We trekken overzees, naar Indonesië. In het uitgelichte dossier richt elk stuk zich op een aspect van de lange, ongemakkelijke geschiedenis van Nederland en zijn Indië. Een publicatie waar bijzonder naar werd uitgekeken is *Revolusi* van David Van Reybrouck, een onnavolgbare combinatie van historisch gefundeerde studie binnen een persoonlijk getinte, journalistieke aanpak. Toen we insider Alfred Birney uit pure nieuwsgierigheid aanzochten om het boek te recenseren, wisten we niet precies wat we konden verwachten. Birney bleek gretig in het boek te zijn gedoken en legde een doorwrocht werkstuk van dubbele lengte voor, compleet met vileine titel. Zijn geschrift is niet zomaar de dissonant in het jubelkoor. De bekroonde auteur bouwt een logica op die steek houdt volgens zijn eigen maatstaven en zelfbewuste blik. Daarom publiceren wij dit.

Tomas Vanheste, adjunct-hoofdredacteur, hield het boek ook tegen het licht en vond het op zijn blog *De Stille Pen* “een buitengewoon belangwekkend boek (...) dat Nederland noopt tot een ernstige correctie van het nationale zelfbeeld”. Ook dat is deel van het spectrum. Om al die redenen zal ik mij dit jaar met graagte wijden aan de lectuur van *Revolusi*, en aan *De tolk van Java*, dat eerder op mijn leestafel blonk.

Bij dit eerste nummer van 2021 hoop ik dat het biedt wat dit kleine team en een fijne selectie van Nederlandse en Vlaamse pennen vermogen: de zoektocht naar nuance en wat ik noem *levendige* kritische distantie. Zoals u merkt, kreeg de cocktail van onze favoriete domeinen een enigszins gewijzigde jas, die de inhoud dichter brengt bij wat we willen zijn. Mag het een warme jas zijn. Voor dat raam op de wereld.

HENDRIK TRATSAERT
HOOFDREDACTEUR

KUIFJE OP JAVA

Alfred Birney over *Revolusi*

Naar weinig boeken is in de jongste jaren zo uitgekeken als naar *Revolusi*, David Van Reybroucks onderzoek naar de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) en welke plaats die inneemt in de wereldgeschiedenis. Alles aan het werk is groots: Van Reybrouck werkte er vijf jaar lang aan, reisde de wereld rond, leerde nieuwe talen en schreef uiteindelijk meer dan zeshonderd bladzijden op basis van uitgebreid historisch onderzoek, waaronder gesprekken, mails en telefoontjes met zowat tweehonderd mensen. Eén van hen was Alfred Birney, zoon van een Nederlands-Indische vader en een Nederlandse moeder, en schrijver van onder meer het bekroonde *De tolk van Java*. Zijn verwachtingen waren hoog. Maakt Van Reybrouck die waar?

ALFRED BIRNEY

“In Nederland is geschiedenis al enkele decennia alleen verplicht voor 12- tot 15-jarigen, die het twee of drie jaar krijgen; daarna is het een keuzevak van twee of drie jaar. Het historisch besef is daardoor nogal gering.” Aldus David Van Reybrouck in zijn boek *Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld* (2020).

Dat klopt. Het probleem van Nederlands koloniale geschiedenis in geschrift is wél dat daarin steeds weer het wiel wordt uitgevonden én als nieuw wordt gelezen door recensenten en een select groepje lezers. Je kunt er onderhand een postkoloniale postweg van Amsterdam naar Brugge mee plaveien. Er is geen standaardwerk dat al het voorgaande in de schaduw stelt. Daar gaat David Van Reybrouck wat aan doen. Maar voor welk publiek?

Hij is overigens niet de enige. Vier miljoen euro subsidie stopte de overheid in een “onafhankelijk onderzoeksproject” naar oorlogsmisdaden in Nederlands-Indië/Indonesië. Het project heet *Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950* en het geld gaat naar drie instituten: het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlandse Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). Maar hoe onafhankelijk is een onderzoek van drie instituten waarvan de overheid zelf de baas is?

Van Reybrouck lijkt de groep historici van genoemde instituten voor te willen zijn als autonome publicist. Dat scheidt vanwege zijn status hoge verwachtingen. De flaptekst blaast hoog van de toren: “hij interviewde bijna tweehonderd mensen, de laatste

Een groepje Nederlandse mariniers eet op een deksel gebakken eieren in Loemadjang aan het begin van de eerste politionele actie, Oost-Java, 22 juli 1947 © Hugo Wilmar / Spaarnestad Photo

nog levende getuigen van de onafhankelijkheidsstrijd [...] Ook in Nederland bracht zijn onderzoek tal van nieuwe verhalen aan het licht.”

Tal van nieuwe verhalen? Dan moet je van goeden huize komen. En dit: “Indonesië was het eerste land dat na de Tweede Wereldoorlog zijn onafhankelijkheid uitriep. [...] Die strijd inspireerde onafhankelijkheidsbewegingen in Azië [...] De wereld had zich met de Revolusi bemoeid en de wereld was erdoor veranderd.”

Nogal overdreven. Antikoloniale bewegingen waren er al lang in onder meer de Filippijnen, Indochina en Burma, en die keken heus niet naar Indonesië. Kwestie van tijd, meer niet. Er zijn historici die met gemak kunnen aanvoeren dat Japan de oorzaak is van de totale ineenstorting van de Nederlandse, Franse en Engelse macht in de regio Zuidoost-Azië. Of Amerika... De flaptekst meldt dat de Indonesische revolutie wereldgeschiedenis heeft geschreven. Onzin. Het totale Nederlandse imperialisme, van 1600 tot 1950, is wereldgeschiedenis. Van Reybrouck begint toch zelf ook te verhalen vanaf de tijden van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC)? De koloniale oorlog is het slotakkoord.

RENAISSANCE

Van Reybrouck begint zijn boek als journalist en prozaschrijver met onder andere een swingend geschreven hilarisch verslag van de weg die de “noot” moest afleggen van Banda via allerlei tussenhandelaren in het Midden-Oosten helemaal naar Europa. De

auteur staat het Indonesische perspectief voor ogen en haalt Mochtar Lubis aan, die in *Het land onder de regenboog. De geschiedenis van Indonesië* (1979) stelt dat de Nederlandse kolonie in werkelijkheid niet langer dan dertig tot vijfendertig jaar heeft bestaan. Kan zijn, de Hollanders zijn er wel eeuwenlang geweest. Gelukkig is Ewald Vanvugt een van Van Reybroucks belangrijkste voorbeelden. Die kwam, na dertig jaar roepen in de woestijn, in een ultieme poging gehoord te worden met zijn coda *Roofstaat. Wat iedere Nederlander moet weten* (2016). Sinds dat jaar is Nederland aan een Indië-Indonesië-renaissance bezig. Dat komt door wat in het huidige tijdsgewricht speelt: racisme, onderdrukking, uitbuiting, slavernij, buitensluiting, afkomst enzovoort.

Voor de aanloop naar de Indonesische revolutie wordt de lezer in vogelvlucht bijgepraat over hoe het allemaal begon toen de eerste Nederlander in 1596 Java bereikte “met kaarten en kennis die deels uit de haven van Lissabon waren gejat”. De auteur slaat de “Mozes van het Nederlandse kolonialisme” maar even over: Jan Huyghen van Linschoten, die tijdens zijn vijfjarige dienst als klerk in Goa kaarten en verslagen van de Portugezen kopieerde en die bij zijn terugkeer in Enkhuizen publiceerde in zijn driedelige *Itinerario, voyage ofte schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien 1579-1592*. Het eerste deel daarvan, *Reys-gbeschrift vande navigatien der Portugaloyers in Orienten*, werd jarenlang door zeekapiteins gebruikt. Omdat Van Reybrouck later in zijn boek de verhalende literatuur erbij haalt, had hij dit wel mogen vermelden.

Slordig is hij ook: “Van 1619 tot 1629 heerste Coen als gouverneur-generaal vanuit Batavia.” Moet zijn: vanuit Batavia *en Amsterdam*. Van 1623 tot 1627 viel Pieter de Carpentier immers voor hem in. Ook in zijn beeldspraak glijdt hij weleens uit: “zeventien pijprokende heren met witte kragen en barokke volzinnen”. Nog maar iets: “In 1667 waren de Engelsen na jaren van afmattende strijd bereid om Run, een nootmuskaateilandje bij Banda van amper vier vierkante kilometer, te ruilen voor een ander stukje Nederlands bezit: Nieuw-Amsterdam, het latere Manhattan.” Nou... Nieuw-Amsterdam werd niet alleen ingeruild voor Run; de Hollanders kregen er ook Suriname bij! Dat klinkt toch anders.

Het ontstaan van de matriarchale Indische samenleving ontbreekt in *Revolusi* volledig, terwijl die juist vanaf de VOC-tijd tot aan de industrialisering rond 1900 heeft gedomineerd. Omdat Chinezen concurrenten waren van de Hollanders, kwam in 1740 Willem van Haren met een “lierzang”, waarin de handelingen van de Nederlanders in Batavia werden gehekeld: *Op den moord gepleegd aan de Chineezzen te Batavia*. Deze toevoeging had niet misstaan, want verderop in het boek voert Van Reybrouck Hollanders op die, om zo te zeggen, deugen.

En wat te denken van Willem van Hoogendorp met zijn novelle van protest omtrent de slavernij uit 1780? Dan krijg je een extra verhaallijn waarmee je de Nederlandse literaire canon voor schut kunt zetten. Dat maakt de stap naar Multatuli zinvol bovendien. Wanneer de “tabakskoorts” in Deli wordt beschreven, verzuimt Van Reybrouck simpelweg de “Koelie-ordonnantie” te noemen, die planters het recht gaf willoze “koelies” ter dood te veroordelen.

Sympathiek is dat Van Reybrouck Indonesisch leert spreken en het land bezoekt op

De ‘Indische geschiedschrijving’ is een slangenkuil, Van Reybrouck durft geen stelling te nemen

zoek naar laatste ooggetuigen. Maar dan moet je via hen wél bij Indonesische geschiedschrijvers te rade gaan! Inclusiviteit, toch? Hij komt niet verder dan wat in het Engels vertaalde Indonesische boeken via Australische en Amerikaanse historici die hem mijlenver vooruit zijn. Erger: hij valt al-

door terug op wat er in het Nederlands is gepubliceerd, waarin hij zijn *oral history* van tweehonderd bejaarde personen bijkans laat verzuipen.

Wanneer Van Reybrouck de standsverschillen in de kolonie toont met een blik op de koloniale pakketboot aan het begin van de twintigste eeuw, verlaat hij helaas zijn licht-ironische verteltrant en verprutst hij zo zijn kans swingend geschiedenis te schrijven binnen de Nederlandse koloniale historiografie. Als lezer betreed je een volgeplempt labyrint van schetsjes *oral history*, karakterisering van bevolkingsgroepen, opsommingen van en quotes uit boeken van P.A. Daum, E. du Perron, J. Slauerhoff, Tjalie Robinson, Noto Soeroto en Raden Adjeng Kartini. *De paupers* (1912) van Victor Ido wordt niet genoemd, want Van Reybrouck blijft keurig tussen de lijntjes.

Opvallenderwijs worden schrijvers van fictie wél in de lopende tekst genoemd en schrijvers van non-fictie en historische werken níét. Zo kan Van Reybrouck overal leentjebuurt spelen en zich verschonen met een overdreven uitgebreid bibliografisch essay waarin werkelijk de complete postkoloniaal-historische colonne wordt genoemd. De “Indische geschiedschrijving” is een slangenkuil vol strijd om opvattingen, wenssen, sympathieën en antipathieën. Van Reybrouck durft geen stelling te nemen, al praat hij inschikkelijk met Indonesiërs. Hij wordt liever bemind door figuren van het gesubsidieerde neo- en postkoloniale historisch bolwerk (zie de derde alinea), waar buitensluiting nog altijd plaatsvindt.

NATIONAAL BEWUSTZIJN

Na het rommelige hoofdstuk over de pakketboot komt de School tot Opleiding van Inlandsche Artsen (STOVIA) in beeld. Hoger dan de STOVIA kon je niet komen in de kolonie, daarvoor moest je met een flinke portemonnee naar een Nederlandse universiteit – als *totok* (een Hollander die in Nederlands-Indië is geboren), als Indo-Europeaan, als Javaan, dat maakte niet uit, als je maar geld had en dus van goede afkomst was.

De STOVIA is belangrijk omdat daar zoiets als een nationaal bewustzijn ontstond. Het boek krijgt eindelijk een waarlijke prelude op de revolutie, waar de lezer veel te lang op moet wachten, beginnend bij de Indo-Europeaan Ernest Douwes Dekker, achterneef van Multatuli, die met twee Indonesiërs de eerste politieke partij in de kolonie opricht. Deze partij komt op voor Indonesiërs (én Indo-Europeanen) en pleit al in 1912 voor onafhankelijkheid. Een verwijzing naar J.E. Jaspers *De diepe stroomingen*

(1910) was welkom geweest om te laten zien dat er in die tijd al plaatselijke opstanden van moslims waren, die hard werden neergeslagen door Indo-Europeanen in naam van de Hollanders, die hun handen niet vuil wilden maken.

Achter in het boek wordt verwezen naar Rob Nieuwenhuys' standaardwerk voor Indisch-Nederlandse literatuur: *Oost-Indische spiegel* (1972). Dat boek kostte Nieuwenhuys zeventien jaar om te schrijven. Om de tekst en alles waarnaar verwezen wordt te lezen, heb je al vijf jaar studie nodig. Van Reybrouck koketteert met het feit dat hij vijf jaar aan zijn boek heeft gewerkt. Het leespubliek is onder de indruk, de vorser frons de wenkbrauwen.

De eerste tekenen van de revolutie dienen zich aan bij de Kali Mas, de *gouden rivier* (niet de *grijze rivier*, zoals de auteur hem noemt, al ziet het water er smerig uit). Volgt een portretgalerij van Indonesiërs die allerlei partijen oprichten, geschoeid op communistische dan wel islamitische grondslag. De naam van Soekarno valt, de volksmenner. En die van Mohammed Hatta en Soetan Sjahrir, de intellectuelen. Verbannen werden ze: Soekarno naar Flores, Hatta en Sjahrir naar... Banda Neira, waar Jan Pieterszoon Coen de bevolking had uitgemoord. Mooi, die cirkel, maar de stijlbreuken tussen de hoofdstukken hinderen.

Bij de aanloop naar de revolutie lijkt Van Reybrouck op vertrouwd terrein te komen, en wordt de verteltrant in deze hybride geschiedschrijving rustiger. Maar dan verbaast hij zich opeens over het aantal golfbanen van de Nederlandse upper class. De Engelse invloed op de koloniale Hollanders is toch wel bekend? Op de golfkampioenslijsten uit die tijd wemelt het van de Engelse namen. Schrijfster Beb Vuyk wordt geciteerd wanneer ze (in 1941) uithaalt naar omhooggevallen koloniale: "Hoe eenvoudiger het milieu waaruit hij komt en hoe geringer zijn ontwikkeling, hoe sneller het verloop." Dat liet de eerste Indo-Europese schrijfster Dé-Lilah al in 1898 zien in *Hans Tongka's carrière*, een omvangrijke protestroman waar Multatuli alleen in literair opzicht boven staat.

DE INDONESISCHE ZIEL

Een belangrijke figuur komt naar voren: Soetardjo Kartohadikoesoemo (1892-1976). Vanuit de Volksraad dient hij een petitie in met het voorstel van een soort *commonwealth*, vergelijkbaar met de VS en de Filipijnen. Arrogantie weerhoudt de Hollanders van samenwerking en het wordt helder dat alle komende ellende door henzelf is veroorzaakt. Dat maakt Van Reybrouck hier wel *voelbaar*. Helaas doet hij niet méér dan historici parafaseren, wier werk hij diagonaal lijkt te hebben gelezen. Waarom noemt hij niet de roman *Burung-burung manyar* (1983) van de Indonesische schrijver Y.B. Mangunwijaya, vertaald als *Het boek van de weervogel* (1987)? Dan krijg je pas een échte Indonesische kijk op de Hollanders.

Een detail dat de in het boek geïnterviewde Cisca Pattipilohy (92 jaar) van Molukse komaf te berde brengt, is dat het aantal Japanse winkeltjes toenam terwijl de kloof tussen Nederland en Nederlands-Indië steeds groter werd. Wanneer was dat dan? Een

Jacob van der Schley, *Moord op Chinezen te Batavia, 1740*, naar Adolf van der Laan, 1761 – 1763

© Rijksmuseum, Amsterdam

voetnoot brengt geen helderheid. Wat Cisca Pattipilohy niet vertelt (of gewoon niet wist) is dat er in de jaren 1930 veel fotografen onder die Japanners lustig foto's van straten en pleinen naar hun thuisland stuurden, waar men aan de hand van die beelden kaarten aanlegde. Toen de Japanners Nederlands-Indië binnenvielen, was het voor hen dan ook makkelijk om de weg te vinden. Zeg maar Google Maps op celluloid. Een andere geïnterviewde vertelt dat hij de Japanse winkelier bij wie hij had ingewoond zag terugkomen in het uniform van de Kempeitai (te vergelijken met de Duitse Gestapo), en hem nog steeds als zijn zoon behandelde. En: "Het KNIL (het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger) vecht zelf nauwelijks." Nou, wie dan wel?

Aardig, deze *oral history*. Maar ze wordt niet goed uitgewerkt, en fungeert te veel als behang. Weet Van Reybrouck eigenlijk wel waarom Djajeng Pratomo hem in het rusthuis in Callantsoog op poffertjes onthaalt? En wat een andere Indonesiër bedoelt wanneer hij vertelt dat ze toen vast geen tahoe en tempé aten? Mist Van Reybrouck misschien de empathie die nodig is voor het enigszins invoelen van de "Indonesische ziel", om met de hooggeleerde Indonesische Jakob Sumardjo te spreken? Veel zin of fut heeft de oude Djajeng Pratomo niet om zijn verhaal te vertellen. Hij laat Van Reybrouck wél in zijn persoonlijke archief duiken. Ironischerwijs valt daar meer te vinden dan in wat uit de monden van de geïnterviewden komt, zoals het heftige verzet van Indonesiërs en Indische Nederlanders tegen de Duitse bezetter. Maar dan verliest Van Reybrouck zich weer hopeloos in details, beschrijft het lot van Roma, Sinti, Jehova's getuigen,

FX Harsono, *Memorandum of Inhumane Acts*, 2016, installatie

homoseksuelen, daklozen en, ja gut, criminelen – en schiet zo zijn doel hopeloos voorbij. De romusha's (Indonesische dwangarbeiders onder de Japanners) zijn veel belangrijker in de aanloop naar de Indonesische revolutie. Ontelbaren lieten het leven.

De Nederlandse regering in ballingschap in Londen gaat in 1944 over tot de oprichting van een speciale dienst: de *Netherlands Indies Civil Administration*. Waarom Van Reybrouck niet de speciaal de eerder in 1943 opgerichte Mariniersbrigade noemt, is mij absoluut een raadsel. Het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger vocht toch nauwelijks, zoals eerder een Indonesiër zei? Deze Mariniersbrigade was verantwoordelijk voor verhoorpraktijken en moordpartijen, ronselde ter plekke zogenoemde ESD'ers (Employees Speciale Diensten) met tijdelijke contracten van niks onder Indo's, Javanen, Madoerezen en Molukkers. De Indonesische revolutionairen kregen met deze rambo's meer dan hun lief was. Van Reybrouck noemt ze niet eens! De Mariniersbrigade maakte ook gebruik van het Korps Barisan Tjakra Madoera. Heeft Van Reybrouck Ad van Liempts *De lijkentrein* (1997) wel goed gelezen? Die komt met zijn *oral history* een heel eind verder. Ja, toen waren er meer die de oorlog nog konden navertellen. En zelfs hij was al laat...

AAN DE KROKODILLEN GEVOERD

Nadat Japan is gecapituleerd door die smerige atoombom van de Amerikanen breekt de hel pas echt los in Indonesië. Ook voor David Van Reybrouck. Hij maakt er steeds

Bewonderenswaardig is dat Van Reybrouck de moeite heeft genomen de taal van de Gurkha's te leren

meer een zootje van. Hij overschat zichzelf, onderschat anderen. Was hij maar begonnen in 1900, om vandaar naar het grote kantelpunt te gaan, wanneer de revolutionairen hun stem laten horen en de blauwe baan van de Nederlandse vlag scheuren, waardoor de Indonesische vlag ontstaat. En waarop de geallieerden van de weeromstuit de *1st Indian Infantry Brigade* sturen, bestaande uit troepen van het *Indian Army*, onder wie Gurkha's (uit West-Bengalen).

Jammer dat Van Reybrouck de schrijfster Lin Scholte (ooggetuige) er dan niet eventjes op naslaat (*Verzamelde romans en verhalen*, 2007). Dan had je er meteen een portie vrouwengeschiedenis bij. Hij laat een Indonesiër aan het woord komen die zegt dat hij niet bepaald van Indische Nederlanders hield. Tja, dan hoeft hij niet te zeggen dat hij een hekel aan Hollanders had. Omgekeerd zeiden Hollanders precies hetzelfde, zodat ze niet hoefden te zeggen dat ze niet van Indonesiërs hielden. Ik heb niet de indruk dat de auteur bekend is met dit koloniale mechanisme.

Bewonderenswaardig is wel dat Van Reybrouck de moeite heeft genomen de taal van de Gurkha's te leren en het voor elkaar krijgt een 93-jarige veteraan te spreken die een behoorlijke historische kennis aan de dag legt. Ik lees dan eindelijk eens iets nieuws, wat hij net zo goed in een krantenartikel had kunnen publiceren. Helaas gebruikt de auteur tot tweemaal toe het adjectief "Indische" voor *Indiase* soldaten of troepen, wat niet bijster snugger is als je het meer dan honderd keer hebt over "Indische mensen", iets wat nu eenmaal zeer gevoelig ligt in Nederland. Als hij simpelweg de term "Indiërs" had gebruikt, had hij en passant Geert Mak kunnen verbeteren, die dat anachronisme in zijn boek *De eeuw van mijn vader* (1999) gebruikt voor Indische mensen.

De beschrijving van de koloniale oorlog komt uitgekleed overeen met wat Rémy Limpach uit vele bronnen heeft samengesteld in zijn boek *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (2016), met een vage verwijzing naar de Darul Islam die vocht tegen de TNI (*Tentara Nasional Indonesia*), ofwel één van de Indonesische splintergroeperingen die de gedachte achter dat grote revolutionaire republikeinse Indonesische leger niet zag zitten. Eh... aan de in Amerika opgeleide Mariniersbrigade, die de koloniale plantages op Oost-Java moesten zuiveren van Indonesische revolutionairen,

worden nu tóch nog enkele zinnen gewijd! Hoe? Nou, een zekere Sukotjo vertelt dat hij en zijn manschappen eenmaal de mariniers wisten te verdrijven. Welke mariniers? Van het Korps Mariniers of van de Mariniersbrigade? Wat een slordigheid weer. Volgens Van Reybrouck waren dit soort rechtstreekse confrontaties zeldzaam. Lariëkoek! Verhalen over aan mootjes gehakte Indo's en Chinezen krijg je voorgeschoteld. Dat tijdens de "Tweede Politie Actie" heel wat mariniers aan de krokodillen werden gevoerd, lees je niet. Dat krijg je ervan als je blind vaart op wat de allerlaatste overlevenden van bijna honderd jaar oud vertellen.

ONVERVULDE VERWACHTINGEN

Cisca Pattipilohy mag het boek besluiten, maar niet voordat de auteur de hele geschiedenis nog eens in geopolitiek perspectief zet. Jan Pluvier staat niet achter in de boekenlijst met zijn *Een eeuw van onvervulde verwachtingen* (1999). Overzichtelijker krijg je het nauwelijks wanneer je begint over de val van het totale koloniale imperium in Azië. Van Reybrouck leest liever dr. L. de Jong. Nou, dan ben je braaf bezig, hoor. Hij trapt in de val van de Nederlandse overheid, die het liefst haar eigen historici uitkiest (zie boven).

Cisca: "Eigenlijk zijn we nooit onafhankelijk geworden. We dachten dat we de boel rechtvaardiger konden maken, maar [...] het kapitalistische systeem heeft zich overal gevestigd. [...] Zolang dit systeem doorgaat, gaat de hele wereld kapot." Wordt hiermee de Indonesische onafhankelijkheid en haar latere geflirt met het westerse kapitalisme eigenlijk niet ondergraven? De warrige auteur onderstreept haar teleurstelling met een zwaar beleggen Hollands cliché: een *displaced* Molukse vrouw achter verregende Amsterdamse ramen.

Van Reybrouck schrijft precies zoals het politiek correcte Nederlandse leespubliek het nu graag wil lezen. Zeg maar een soort *Kuifje op Java*. Ik heb dit boek lang tevoren zien aankomen, me erop verheugd. Een Vlaming die de Hollanders eventjes de les komt lezen! Niets van dat. Het enige positieve eraan is dat hij het grote publiek bereikt. Misschien was dat ook wel zijn voornaamste doel. Dit boek behoeft een grondige herziening. Tot dan zijn de Hollandse historici van eerder genoemde instituten aan zet. Ze kunnen hier toch moeilijk van onder de indruk zijn.

DAVID VAN REYBROUCK,
*Revolusi. Indonesië en het ontstaan
van de moderne wereld*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2020, 656 p.

PLEIDOOI VOOR EEN PERSPECTIEFWISSEL

Vijftig procent van de Nederlanders vindt het koloniale verleden iets om trots op te zijn, en ruim een kwart zou nog altijd een kolonie willen hebben. Dat bleek uit een Britse opiniepeiling van maart 2020 onder burgers in acht landen. Zes procent schaamt zich voor het koloniale verleden. Vreemde cijfers, vindt neerlandica Lidewey van Noord. Het zou dan ook verplicht moeten zijn voor iedere student Nederlands om te leren over het koloniale verleden en de gevolgen ervan, betoogt ze in dit essay.

LIDEWEY VAN NOORD

Het sacrale van de Balinese tempel die we bezochten, lag bedolven onder hordes toeristen. Enkele westerlingen, maar voornamelijk Indonesiërs uit de islamitische delen van de archipel, zo maakte ik op uit kleding en klanken. Een vrouw met een aquamarijnen hoofddoek maakte zich los van haar groepje en kwam lachend op me af, wijzend naar haar fotoestel. Natuurlijk wilde ik een foto van hen maken, gebaarde ik. Maar ik had het verkeerd begrepen. Ze wilden niet met de tempel op de foto, maar met mij. Mijn witte huid, blonde haren, blauwe ogen, mijn lengte, ik was kennelijk een bezienswaardigheid, iets wat ze bij thuiskomst aan hun vrienden en burens wilden laten zien.

Verbaasd vroeg ik onze gids waarom mensen met mij op de foto wilden. “Omdat je eruitziet als de Amerikaanse filmsterren op tv”, antwoordde hij.

De fotosessie voelde bijzonder ongemakkelijk. Een deel van dat ongemak lag in het feit dat ik werd geconfronteerd met een vooroordeel dat in mijn onderbuik had gezeten en nu naar de oppervlakte was gedwongen om daar ontkracht te worden. Tot dat moment had ik geloofd dat elke vrouw met hoofddoek en vooral elke islamitische man mij en mijn ontblote kuit en armen en vrijpostige haren met afkeuring bekeek. Dat ik om hoe ik eruitzag een belediging representeerde, iets vijandigs en godslasterlijks. Dat bleek een waanbeeld, gestoeld op een kloof die alleen in mijn hoofd bestond.

Met dezelfde gênante onwetendheid had ik voor vertrek verondersteld dat elke Indonesiër mij als een *belanda* zou zien, een nazaat van de Nederlandse kolonisten die hun voorouders, hun ouders zelfs, eeuwenlang hadden onderdrukt. Maar hoewel ik het woord in Indonesië regelmatig te horen kreeg, ging het altijd gepaard met vriendelijkheid, nooit met woede of verwijt. Ik had mijn eigen ongemak ten aanzien van het Nederlandse koloniale verleden op de Indonesiërs geprojecteerd. Sommige anderen spraken mij zelfs aan in mijn taal, de taal van hun overheersers, een Indisch-Nederlands dat sinds de jaren vijftig op sterk water had gestaan. Dat ze de deksel weer van die pot schroefden zodra ze een *belanda* ontmoetten, verwarde en verbaasde me.

© Eveline Schavemaker

Zoals het me ook verwart dat Columbusdag in veel Zuid-Amerikaanse landen een nationale feestdag is.

BUITENSTAANDER

Toen ik mij in het laatste jaar van mijn bachelor Nederlandse taal en cultuur aan de Universiteit van Amsterdam aanmeldde voor het keuzevak Indische letterkunde was ik nog nooit in Indonesië geweest en begreep ik zelf niet goed waarom ik dat vak wilde volgen. Toch wist ik vanaf het eerste werkcollege dat dit mijn onderzoeksgebied was, dat niets in de Nederlandse letteren mij ooit zo had gegrepen als de verhalen die waren geschreven in en over Nederlands-Indië.

Maar vanaf dat allereerste college voelde ik me ook een buitenstaander. Niet alleen de professor maar ook al mijn studiegenoten hadden een Indische achtergrond. Ik kwam niet verder dan een jeugdherinnering aan de fantastische rijsttafels van mijn oer-Hollandse oma – ze had ooit een kookcursus gevolgd bij een Indische mevrouw. Het voelde soms alsof ik mijn interesse voor de Indische letteren onmogelijk kon legitimeren, alsof ik geen recht van spreken had, omdat ik in tegenstelling tot veel van mijn studiegenoten niet op zoek was naar het verleden van mijn (groot)ouders, naar mijn eigen identiteit.

Wat mij raakte in de verhalen uit koloniale en postkoloniale tijden: het leven tussen twee werelden en niet weten waar thuis is. Ik dacht toen dat ik dat herkende omdat ik het jaar ervoor in Rome had gestudeerd en ik sindsdien heimwee had naar een wereld waarnaar ik nooit zou kunnen terugkeren: de fysieke plek was er nog, maar de mensen waren er niet meer, ook mijn vrienden en huisgenoten waren teruggekeerd naar hun land van herkomst.

Nu begrijp ik dat het thema al speelde sinds mijn ouders uit elkaar gingen toen ik zeven was. Zowel in de verhalen van de Nederlanders die naar Indië trokken als van degenen die tijdens en na de Bersiap (de gewelddadige represailles in 1945-1946 van Indonesiërs tegen buitenlanders en al wie met hen collaboreerde) naar Nederland

(terug)kwamen, herkende ik de heimwee naar een vertrouwd thuis, naar een omgeving waar alles vanzelfsprekend was. Dat verlangen naar een wereld die niet meer bestaat, de neiging die wereld van vroeger te romantiseren en er onbewust naar te blijven zoeken, waardoor je je nooit meer ergens thuis voelt, vond ik ook in mezelf.

Ik wijdde mijn bachelorscriptie aan de Nederlands-Indische schrijfster Maria Dermoût (1888-1962) en vulde tijdens mijn tweejarige onderzoeksmaster Nederlandse letterkunde alle keuzeruimte in met vakken over (post)koloniale literatuur. Omdat het aanbod in Amsterdam beperkt was, reisde ik wekelijks naar Leiden om ook daar colleges te volgen, onder meer over migrantenliteratuur.

Edward Saïds *Orientalism* (1978) leerde mij dat de westerse blik op Aziatische en Arabische landen is doordrongen van vooroordelen, dat wij geneigd zijn mensen in oosterse landen af te beelden als gevaarlijk en gewelddadig, onderontwikkeld, exotisch, mysterieus en sensueel, als anders, of, nog afstandelijker: de Ander.

De Indische letteren – met name de boeken die in de koloniale tijd zijn geschreven door *totoks*, witte Europeanen – zijn doordrongen van deze racistische stereotyperingen. De inheemse bevolking beweegt zich geruisloos en op blote voeten voort, sluipt rond de witte koloniale villa's en bekokstoofd met behulp van *goena-goena*, geheimzinnige “oosterse” krachten, plannen om de heersende Europeanen kwaad te doen. De tropische natuur is een bron van mysterie en zit, net als de inheemse bevolking zelf, vol onbekende, onvoorspelbare en gevaarlijke krachten.

Ik studeerde af op het zenuwlijden van witte Europeanen in Nederlands-Indische literatuur uit de periode 1900-1930. Sommige van de *totoks* in de boeken die ik bestudeerde gingen ten onder aan tropenkolder, een aandoening die niet enkel in boeken voorkwam, maar ook in de realiteit, zo blijkt uit verslagen en handboeken van tropenartsen uit die tijd. Het trof meer mannen dan vrouwen. Op de eerste pagina's van de roman *Van eenzame stranden* (1918) van Francisco José (pseudoniem van F.J. Grooss) arriveert de Nederlander Edward van Baerle op zijn nieuwe werkplek in een afgelegen gebied van Nederlands-Indië. Hij komt meneer Jansen opvolgen, die niet meer kan werken omdat hij langzaam maar zeker ten onder gaat aan zijn angst voor tijgers. Van

Baerle is verrast de man zo zenuwachtig aan te treffen, maar al snel overvalt de tijgervrees ook hem.

Het gevaar dat de mannen in *Van eenzame stranden* bedreigt, blijkt niet alleen van tijgers te komen. In het oerwoud verschuilen zich ook “tijgers op twee benen”: inheemse mannen die zich verzetten tegen de koloniale, Europese ambtenaren in hun streek. Ze zijn net zo gevaarlijk als de tijgers en bereiden hun aanval net zo geruisloos en onzichtbaar voor. Volgens de Indo-Europese opzichter in *Van eenzame stranden* is tijgervrees de “angst van den blanda”, de ziekte van “den blanken Westerling”.

Een ander voorbeeld is Otto van Oudijck uit *De stille kracht* (1900) van Louis Couperus: een bestuursambtenaar van het koloniale bewind die eerst een geprivilegieerde positie bezit, maar door toedoen van *goena-goena* alles kwijtraakt. Hij wordt uit zijn positie als machthebber verdreven en eindigt onderaan de koloniale ladder: hij leeft als een “inlander” in een klein hutje.

Het zenuwstelsel van de witte elite bleek niet altijd bestand tegen de (veronderstelde) dreiging die uitging van de onderdrukte inheemse bevolking. De machtspositie van de *totoks* ten opzichte van de lokale bevolking leidde regelmatig tot moreel en geestelijk verval bij de Europeanen en wordt in zowel literatuur als medische handboeken soms genoemd als een van de oorzaken van tropenkolder. Andere oorzaken: het tropische klimaat, langdurige eenzaamheid op buitenplaatsen en de geheimzinnigheid van de onbekende tropennatuur.

Als ik vandaag soms luister naar de bewoordingen waarmee debatten over thema’s als racisme en de integratie van (islamitische) vluchtelingen worden gevoerd, denk ik terug aan die personages met hun machtsposities die ziek werden van angst voor het onbekende en die geestelijk niet bestand bleken tegen de “onzichtbare krachten” die hun positie bovenaan de koloniale ladder bedreigden. Kennelijk is ook de polder vruchtbare grond voor oriëntalistisch denken. Zozeer zelfs dat 50 procent van de ondervraagde Nederlanders in de Britse opiniepeiling uit de inleiding nog altijd trots is op het koloniale verleden.

Dat de vakken over koloniale en postkoloniale literatuur geen onderdeel uitmaakten van het curriculum van de studie Nederlandse taal en cultuur, maar keuzevakken waren, is tekenend. Kritisch nadenken over de rol die onze voorouders hebben gespeeld in de voormalige koloniën en over de manier waarop we daarover spreken en schrijven, dat is in Nederland nog altijd optioneel, zelfs voor wie de Nederlandse cultuur bestudeert.

TEMPO DOELOE?

Tijdens mijn eerste reis door Indonesië, jaren na mijn afstuderen, herkende ik de prachtige waringinbomen uit de boeken die ik had gelezen. Ik zag eindelijk melati-bloemen, rook de kruidnagel in de lucht en kon me af en toe even wanen in de wereld die ik enkel uit tientallen boeken kende, maar die daarom toch iets vertrouwds had. Met een vriendin reisde ik onder meer naar Cirebon, Semarang en Malang, omdat

daar nog veel koloniale gebouwen staan – ik wilde de huizen zien waarin de personages uit mijn geliefde Indische boeken leefden, waarin veel van die verhalen waren geschreven. Niet zelden waren de enorme witte villa's en kantoorgebouwen uit de koloniale tijd in ruïnes veranderd. Gaten in muren en plafonds, grijze schimmel, afbladderende kalk en overal klimplanten die de ruïnes overwoekerden. Sommige van de bouwvallen werden gebruikt door Indonesiërs, die er een bed en een tafel hadden neergezet, of een van de buitenmuren gebruikten als achterwand voor hun eetstalletje. Heel zelden waren de oude huizen, kantoren en kerken gerestaureerd en ingericht als chic restaurant of museum.

Zonde, dacht ik bij het zien van de ruïnes, zonde van die prachtige villa's, tastbare herinneringen aan *tempo doeloe*, de voorgoed vervlogen tijd. Tot ik besepte dat de koloniale bouwwerken een andere cultuur representeren dan de Indonesische, dat het veel te grote, onpraktische, geldverslindende vreemde eenden zijn. Ze zijn gebouwd voor mensen die er konden wonen bij de gratie van een systeem van uitbuiting en onderdrukking van de inheemse bevolking, die er konden leven omdat ze een *njai* en een *kokkie* en een *kebon* hadden, en een chauffeur en een waterdrager, omdat er voor hen werd gewassen en gekookt en schoongemaakt. Ze zijn en blijven koloniaal.

Voor mij vormen ze misschien een symbool van een deel van de Nederlandse geschiedenis, van vergane glorie, van een tot de verbeelding sprekende wereld die niet langer bestaat, maar wat voor de Nederlanders glorie was, was voor de inheemse bevolking onderdrukking.

Indonesië heeft afgerekend met dat verleden. In het Monumen Nasional in Jakarta, opgericht ter herinnering aan de onafhankelijkheidsstrijd, tonen eenenvijftig diorama's de koloniale en postkoloniale geschiedenis van Indonesië. Het verhaal dat die diorama's vertellen, herkende ik amper, terwijl ik die periode toch intensief had bestudeerd – via westerse bronnen. De Indonesiërs hebben zich losgevochten uit de onderdrukking, niet alleen van de Nederlanders, maar ook van de Japanners, en zijn als onafhankelijk land uit de strijd gekomen. Die weggrottende koloniale huizen, die worden opgeslokt door het inheemse groen, representeren hún glorie.

In Semarang bezochten we Lawang Sewu, het vroegere hoofdkantoor van de Nederlands-Indische Spoorwegmaatschappij. We kregen kaplaarzen en een zaklamp om in de ondergelopen kelder op zoek te gaan naar de geest van een Nederlandse vrouw die daar zou rondzwerven en op de zolder, die ooit dienstdeed als chique danszaal, hingen ontelbare vleermuizen aan de dakbalken. Urenlang dwaalden we door het enorme verlaten gebouw, verwonderd over de Nederlandse woorden die hier en daar nog op de muren stonden.

Na ons bezoek wandelden we naar een pleintje om wat te drinken. De zon brandde even hevig als de blikken van de mensen om ons heen. Witte mensen zijn tegenwoordig zeldzaam in Semarang, het valt buiten de standaard toeristische Jakarta-Yogyakarta-Bromovulkaan-Bali-route. Een klein meisje kwam verlegen giechelend naar ons toe en gaf ons allebei een bloem. Een jongetje in een kinderwagen schrok zo toen hij me zag dat hij het op een brullen zette. Zijn moeder lachte. Enkele oudere vrouwen

kwamen op ons af. Een van hen gebaarde dat ik zo bizar lang was en zij zo klein. Daarna pakte ze mijn arm en begon met een vinger over mijn huid te wrijven, om te zien of het wit er ook weer af kon.

Ik dacht terug aan dat moment toen ik naar de indringende tiendelige documentaireserie *America to Me* van filmmaker Steve James keek. Hij volgde twaalf leerlingen van de Oak Park and River Forest High School in Chicago. De school ligt in een elite-wijk en de zwarte leerlingen hebben er regelmatig te maken met racisme. Een zwarte leerling klaagde over een witte leraar die soms iets zei van haar haren of er zelfs aanzat. Die leraar deed altijd erg zijn best om zwarte leerlingen niet te discrimineren, aandacht te geven en het gevoel dat hij hen begreep. Het werkte averechts. Ongevraagd aan haren van zwarten zitten, dat zag de leerling als een uiting van racisme, van het idee: jij bent mijn eigendom, ik mag aan je zitten als ik dat wil.

Tot mijn schaamte herkende ik iets in het gedrag van die docent: die haast kinderlijke neiging om mooi ingevlochten haar aan te raken. Zat daar, zonder dat ik me ervan bewust was, racisme achter? En wat was het fundamentele verschil met die Javaanse vrouw die ongevraagd aan mij zat, omdat mijn huid wit was? Ik schreef dat toe aan het feit dat ze haar nieuwsgierigheid naar het onbekende niet kon bedwingen, als iets onschuldigs.

Een paar jaar later was ik opnieuw in Indonesië. Een ferry bracht ons van Soembawa naar Flores, we zaten op het achterdek. Iets verderop zat een zwangere vrouw, die steeds naar me lachte. Ik glimlachte een paar keer terug en uiteindelijk wurmde ze zich tussen mij en degene naast mij in. Ze pakte mijn hand en legde die op haar buik. Ik vond het verschrikkelijk ongemakkelijk en trok mijn hand weer terug. "Alsjeblieft", zei ze in het Engels. Weer pakte ze mijn hand.

"Waarom moet ik je buik aanraken?", vroeg ik.

"Ik wil dat mijn baby op jou lijkt", zei ze. "Je bent zo mooi."

"Maar jij bent zelf hartstikke knap! De baby wordt vast net zo mooi als jij."

Ze drukte mijn hand nog steviger tegen haar buik, haar vingers om mijn pols geklemd. Ik wilde hem juist terugtrekken, omdat het voelde alsof ik met die hand op haar zwangere buik een denkbeeld bevestigde dat ik pijnlijk en verdrietig vond, waarmee ik het hartgrondig oneens was.

Opeens snapte ik het verschil in de aanrakingen. De Europese koloniale dominantie heeft het idee dat wit beter is dan zwart over de rest van de wereld verspreid, ook naar tropische gebieden waar de huidskleur van Marilyn Monroe of Cameron Diaz geen realistisch streven is, zelfs niet voor wie angstvallig uit de zon blijft. De vrouw die het wit van mijn huid probeerde te vegen leeft in een land waar zelfs deodorant belooft je huid witter te maken. Een land waar een vrouw liever ziet dat haar kindje lijkt op een wildvreemde toerist dan op haarzelf.

Daarom was het fundamenteel anders wanneer die vrouwen mij aanraakten, dan wanneer ik hen zou aanraken. Ook al zie ik het anders, het beeld dat wit superieur is aan zwart is nog altijd springlevend en alomtegenwoordig, zit meegebakken in taal, omgangsvormen, denkbeelden en zelfs in busjes deodorant.

Ik lijd met mijn waanbeelden over islamitische Indonesiërs die mij als vijand zien nog altijd aan de oriëntalistische tropenkoorts die mijn landgenoten in Nederlands-Indië soms mentaal sloopte. De Indonesiërs lijdten met hun denkbeeld dat wit mooier is dan zwart nog altijd aan het koloniale klassensysteem dat diezelfde landgenoten invoerden.

EEND EN KONIJN

Ik heb met heel veel plezier Nederlandse Letterkunde gestudeerd, maar na mijn studie heb ik aan geen enkel vak zoveel gehad als aan de colleges over (post)koloniale studies. Tijdens mijn eerste les filosofie in de vijfde klas van het gymnasium liet onze leraar ons de beroemde tekening zien die tegelijkertijd eend en konijn is. Om een onderwerp zinvol te kunnen beschouwen, moet je van perspectief kunnen wisselen, verklaarde hij. Ik ben dat nooit vergeten.

Het bestuderen van het Nederlandse koloniale verleden en de gevolgen ervan via de Indische letteren was een grondige training in van perspectief wisselen. De boeken en wetenschappelijke artikelen over (post)koloniale theorie confronteerden me met mijn privileges, vooroordelen en beperkte zicht. Voor het eerst in mijn leven was ik soms de enige blonde in het gezelschap en vroeg ik mij regelmatig af of ik wel recht van spreken had, bijvoorbeeld wanneer ik tegenover een publiek van Indische mensen over mijn onderzoek stond te vertellen, of de Indonesische avondmarkt Pasar malam in Den Haag bezocht.

Het volgen van vakken over (post)koloniale literatuurtheorie dwong mij ertoe te reflecteren op mijn eigen positie en gaf mij de woorden, inzichten en theoretische kaders om het Nederlandse koloniale verleden van meerdere, soms ongemakkelijke kanten te beschouwen. Ik leerde luisteren naar stilte en zoeken naar leegte, zien wat er níét was, want de afwezigheid van niet-witte stemmen is betekenisvol en veelzeggend. In die stilte schuilt een ongemakkelijke en pijnlijke waarheid die we vaak en gretig over het hoofd zien: niet naar iemand (of een groep of zelfs een onderdrukte meerderheid) luisteren, is een vorm van ontmenselijken, van het bestaansrecht ontnemen. Iedereen zou baat hebben bij die les en (post)koloniale literatuur biedt daarvoor veel en prachtig materiaal.

Juist omdat neerlandici vaak op het maatschappelijke terrein werken – voor de klas, in de journalistiek, bij een uitgeverij – zou de (post)koloniale letterkunde tot het curriculum van de studie Nederlands moeten behoren.

**LEES MEER OP:
[DE-LAGE-LANDEN.COM/SERIES/INDONESIE](https://de-lage-landen.com/series/indonesie)**